

ו. שדה, גורן, גאולה

על ערכה הספרותי של רות

קשה שלא להצטרף לרבים שהביעו הערכה ליופיה של מגילת רות, ואכן מי לא גמר את ההלל על גודל מעלתה (ואני מוסיף עוצמתה) הספרותית. רבים יתפעלו מהזיקה העמוקה שבין פשטות העלילה לשלמותן של דרכי המבע, ובאמת, לא קל למצוא סיפור כה פשוט וכה מעניין. אני מאריך בשבחי האיכויות הספרותיות משום שכפי שיותר ויותר לומדי מקרא הולכים ומכירים – המסר הדתי המורכב יצוק בסגנון המיוחד עד לבלתי הפרד ביניהם, ואין לך ניתוח ספרותי, שבנוסף למטרות הרשמית המוצהרת, אינו מוסיף גם ליבון, ברור וחיידוד של האמירה הדתית הגלומה בכתובים.

כל כולה של אמירה זו לא באה אלא כדי לבסס מספר הערות ספרותיות בעניינה של רות. ואין זה משום שלא עסקו בכך, נהפוך הוא, לא רבים הם פרקי המקרא שזכו לפרשנות ספרותית עניפה כמגילת רות. רק ההכרה בצורך שלא להרפות בהליך הפרשני הנצחי מניעני להעלות הערות אלו על הכתב.

נתמקד להלן בשתי נקודות האחת קשורה למבנה המגילה, והשנייה לזיקתה לסיפורים מקראיים אחרים.

מבנה ברור וסיפורים תמוהים

המגילה מציגה תבנית ספרותית פשוטה למדי. יחידה רודפת יחידה, בסדר ובמשטר מרשימים, כשמקום העלילה משתנה לפי העניין. היחידות ערוכות בסדר כרונולוגי פשוט, המוקדם והמאוחר מובחנים היטב וניכר קשר הגיוני פשוט בין ההתרחשויות, רוצה לומר, כל יחידה מצטיירת כהמשך הגיוני של קודמתה. כמעט ואין במגילה סטיות מהציר המרכזי של העלילה, ובהולכו בעקבות הדמויות ומעשיהן, חש הקורא כי צועד הוא בטוחות על קרקע יציבה למדי.

הבהירות המבנית מצטיירת אפוא כמפתח הפשוט להבנת המגילה, אולם, על רקע מבט-על בהיר זה, בירידה לפרטים מתברר כי כמה מהמעשים הנרקמים בעלילה אינם מובנים כלל ועיקר. אולי מותר אפילו לדבר על פער בין פניה החיצוניים של המגילה ליחית

הקרקע' שלה. הנה, על רקע נורמות הצניעות המקראית, גדולה התמיהה בכל הקשור לשיגורה של רות אל בועז הישן בגורן. הכוונה איננה רק לעצם הניסיון להשיאה לבועז, הגם שאפשרויות אחרות עמדו על הפרק (ניתן לראות את שבחי בועז לרות: "לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר" ג, כמעין 'הנחת עבודה' לדין זה!), אלא בעיקר לצורה ולאופן שבו נתבקשה רות לפעול. אם משוכנעת נעמי כי "קרוב לנו האיש מגאלנו הוא" (ב,כ), ניתן היה לפעול בשלל דרכים (על דרך ההשערה – להביא את הדברים לידיעתו, להיוועץ בו, ומעין אלו) מבלי להעמיד את רות ובוועז כאחד ב'מבחן הגורן'. לא זו אף זו, אם אכן הייתה הכוונה לגאול את רות ואת הנחלה, היה מקום להסתפק אם בכלל יגיב מבחן הגורן תוצאות מעשיות, שכן היה כידוע גואל קרוב יותר, ועמדתו של זה נודעה רק בהמשך.

וזאת לדעת, המגילה מתארת את אירועי הגורן בלשון נקייה ועדינה, ואנו השופטים – מעשה שגרה – תחילת מעשה על-פי סופו נוטים לסבור, כי כך ורק כך היו צריכים הדברים להתנהל, ולא היא! הדרך שבה בחר הכתוב לנסח את סיפור הגורן מלמדת עד כמה גבולי היה כל מה שאירע. יש מעין הליכה על סף – אולי, על חבל דק – והתוצאה של הליכה כזו יכולה הייתה על נקלה להיות שונה לגמרי. המצב המסתתר מאחורי ההוראה "וגלית מרגלותיו" (ג,ד) כרוך בבעייתיות מרובה. בנסיבות המיוחדות הללו של הלילה בגורן, מי יתקע לידיה של נעמי שבועז יקפיד לפעול אך ורק על-פי תוכניתה, שהצטמצמה כזכור ל"והוא יגיד לך את אשר תעשין" (ג,ד). ואם הסתפקה נעמי ב'הוא יגיד' ו'היא תשמע' מה צורך יש ב'ורחצת וסכת ושמת שמלתיך עליך...' (ג,ג), פעולות המעלות וזיכרון כלה המתכוננת לכלולותיה!¹

דומה שהכתוב רמז לבעייתיות הבסיסית של ההתרחשות הזו בהרבותו בשימוש בפועל 'שכב' בסיפורנו: "ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם וגלית מרגלותיו ושכבת" (ג,ד), ובהמשך: "ויהי בשכבו וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב. ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלותיו" (ג,ז-ח), ולבסוף: "ותשכב מרגלותיו עד הבקר" (ג,יג). כל 'שכב' בפני עצמו ניתן להתפרש כשכב במובנו הטכני המתיישב עם מהלך האירועים, אך הצטברותם מעמידם כרצף של מלים מנחות המכוונות למשמעות שונה במקצת. משמעות זו מתחזקת לאור האפשרות להשתמש במילה חילופית בחלק מן המקרים. הנה, בועז, ודווקא הוא הרגיש למשמעות שהותה בגורן, מורה "ליני הלילה" (ג,יב), ולא 'שכבי הלילה', ובכך

1 בציור כלה המתכוננת לכלולותיה משתמש יחזקאל: "וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך ואסכך בשמן. ואלבישך רקמה..." (יחזקאל טו, ט-י). אף שהמטרה שם שונה מאוד, ודאי שיש צד של דמיון בין שני התיאורים.

מרכז קמעה את "שכבי עד הבקר" (ג,יג) שבא אחריו. ניתוח מדויק של ההתרחשות מורה כי לכלל מעשה לא הגיעו², אך האפשרות שהדברים היו עוברים מ'שכיבה' לשכיבה (מינית) מרחפת כצל מעל המעשה, וכבר חז"ל הטיבו להציג את מלוא עוצמתו של הניסיון שבו עמד בועז אותו הלילה.³

ה'אפשרות' האחרת העומדת על הפרק, על רקע תיאור המפגש, מאוששת ברמזים נוספים. ראש וראשון בהם הוא סמליותה המינית של הגורן.⁴ הגורן המקראית איננה רק מתקן לייצור גרעיני חיטה. היא עטופה בסמליות שקל לזהותה. ב"שרך אגן הסהר אל יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים" (שיר השירים ז,ג), מצייר שיר השירים את דמותה של הנערה תוך השוואת בטנה לערמת חיטה בגורן. ב"אהבת אתנן על על כל גרנות דגן" (הושע ט,א), מצייר הושע פולחן מיני-אלילי. הנה כי כן, המנתח עלילה המתרחשת בין איש לאישה בגורן אינו יכול להתעלם ממשמעותה הסמלית של הזירה. אשר לביטויים נוספים הקשורים לאופן עיצוב הסיפור, "וגלית מרגלותיו" (ג,ד) מורה נעמי את רות, וזו אכן 'מבצעת': "ותגל מרגלותיו" (ז,ג), ומוסיפה בקשה: "ופרשת כנפך על אמתך" (ג,ט). אין זו בקשת חסות בלבד, 'גילוי' ו'כנף' קשורים ב'גילוי ערות'.⁵ אווירה אם כן יש, אך מעשה – אין!

דומה, כי גם ההשוואה המתבקשת בין מעשה הגורן במגילת רות לבין מעשה בנות לוט ואביהן במערה⁶ (ראו להלן), מחזקת את האווירה המינית שבה רווי המעמד, אווירה שלא יצאה מכלל חשש למשהו שבפועל לא קרה, אך איש לא יכול היה לערוב לכך מראש. מאליה עולה אפוא השאלה אם נכון היה להעמיד את שני גיבורי הפרשה בניסיון כה קשה. מטבע הדברים קשה להשיב לשאלות כאלה תשובה חד-משמעית. אולם, גם מבלי לדעת דבר על התנהלות העניינים בפועל, ניתן על דרך ההשערה למצוא פשר בהתנהגות הגיבורים ולעגנו במסכת דתית-מוסרית כוללת. עיון במבנה המגילה שנסקר

2 ראו על כך פירושו של י' זקוביץ בסדרת מקרא לישראל לרות, ירושלים תש"ו, עמ' 91.

3 "...כל אותו הלילה היה בעז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה כן יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגורן ולא יתחלל בי שם שמים" (רות רבה ז א). "...לפי שהיה יצר הרע יושב ומצער כל הלילה ואומר לו אתה פנוי ומבקש אשה והיא פנויה ומבקשת איש ואתה למד שהאשה נקנית בבעילה עמוד ובה אליה ותהי לך לאשה נשבע ליצרו הרע ואמר לו: חי ה' אם אנגעה ולאשה אמר: שכבי עד הבקר..." (ספרי, בהעלותך פח).

4 על הנושא בכללותו ראו: ע' ציפר, חתונה בגורן, ישוב, צייליזציה ותרבות – דברי הכנס לזכרו של דוד אלון (עורכים: א' מאיר וא' ברוך), רמת גן תשס"א, עמ' 106-107.

5 לשון 'גילוי' נפרצה מאוד. ראו: ויקרא יח-ט. גם 'כנף' קשורה בעריות: "לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה את כנף אביו" (דברים כג,א).

6 ראו: י' זקוביץ, מקראות בארץ המראות, תל אביב תשנ"ה, עמ' 23-27. ובפירושו לרות (לעיל הערה 2) עמ' 26.

לעיל בתמציתיות יתר, עשוי לזרות מעט אור על תהיותינו. ככל יחידה שבמבנה הנידון מותרת בעיה אחת, אך מיד מתעוררת בעיה אחרת. משנפתרה בעית הגלות עם שובן של רות ונעמי ארצה, מבצבצת בעיית הקיום והכלכלה, ומשנפתרה זו, מזדקרת בעיית זיווגה של רות וצצה בעיית גאולת הקרקע. הבעיות השונות ופתרונותיהן אינן בלתי תלויים, והדרך והאופן שבו נפתרת בעיה אחת משפיעים באופן ישיר על פתרון חברתה.

ועוד יצוין, הבעיות הנידונות העומדות בפני נעמי ורות השבות משדה מואב אינן מצטמצמות רק לשיקולים הטכניים. אלה בעיות מוסריות ראשונות במעלה. פתרון מחייב שיקול דעת מורכב, שכדרכו של הסיפור המקראי אינו מוצג בפנינו במישורין, ואין לנו אלא לשער. דומה בעינינו שאחת מנקודות המפתח בסדרת המהלכים המתווה את עלילת המגילה קשורה בפרשנות 'המקרה שקרה' לרות. נדון בו מתוך השוואה למקרה מפורסם אחר בתורה.

מקריית ופרשנותה

בהיעדר קרקע ופרנסה יוזמת רות המואביה 'ליקוט בשיבולים'. הביצוע תואר כך: 'ויקח מקרה חלקת השדה אשר לבעז אשר ממשפחת אלימלך' (ב,ג). לא רות כיוונה לשדהו, ואף לא נעמי. זו, כל שהיה לה לומר על יוזמת רות, הצטמצם ב"לכי בתי" (ב,ב). מנקודת ראות אנושית היה זה אפוא מקרה במובן הפשוט ביותר של המושג – מקרה מוחלט. ואפשר שהכתוב ביקש להדגיש מקריית זאת באמצעות צד של כפילות שגלום ב'ויקח מקרה'.

דומה כי גם בהופעתו של בועז בשדה הסוללת דרך למפגש הראשון עם רות, יש ממד של מקריית: 'והנה בעז בא מבית לחם...' (ב,ד). 'והנה' מציין ברגיל את ההפתעה, וסביר להניח כי היה זה זימון מוצלח, שבעת שלקטה ראה אותה בועז והגיב כפי שהגיב. הנה כי כן, שני טיפוסים יסוד של מקריית לפנינו: מקריית במקום – בחירה לא-מכוונת ואקראית של השדה, ומקריית בזמן – עיתוי בלתי מתוכנן מראש של בואו של בועז לשדה. במובן זה מתחזקת אצל הקורא תחושת צירוף מקרים 'אמיתי'!

השאלה כיצד ינהג אדם לנוכח צירוף מקרים מיוחד היא שאלה דתית ממדרגה ראשונה. דומה כי סיפור 'עבד אברהם' הנקרא להביא אישה לבן אדונו, מלמדנו הרבה על כך. הרמיון הבסיסי בין פרשת 'העבד' ליוזמת נעמי השולחת את רות לגורן ברור למדי.⁷ בשני המקרים מדובר בבקשת בן זוג. אברהם מסתפק בהנחיה כללית ביותר: "כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק" (בראשית כד,ד). העבד הבא לצקת תוכן מעשי להוראה זו מזמין 'מקרה': "ה' אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום... והיה

הנערה אשר אמר אליה..." (בראשית כד, יב). דומה כי בכך לימדנו העבד שיעור חשוב בהתייחסות ל'מקרים מיוחדים'. צירופי מקרים מפליאים את כולנו, מעוררים רושם עז ותגובות חריגות. לב מי ישאר אדיש לנוכח 'מקריית' שקשה להסבירה על דרך המקרה (הסטטיסטי)? אך העבד לא בחר בסימן סתמי כדי לגלות את האישה המבוקשת, ודאי שלא תלה את בחירתה בסימן מאגי מסוג כלשהו (מזל וכיו"ב). ה'מקרה' שביקש נושא משמעות ערכית מובהקת. הנערה המבוקשת, יותר משהיא נבחרת בסימן שיבדילנה מים הנערות העונות לתנאי היסוד בהנחיית אברהם (יהיו מי שינסו לפתור בעיה מעין זו בהפלת גורל), נבדקת במוסריותה ובמידותיה. ללמדנו שאין ההישענות על המקרה עצמו פסולה במקרא. היא מותרת בתנאי שחוברה יחדיו למידות ולמוסר. מכיוון שכך תפס העבד את המקריית, זכה בהוכחה שחידדה את רושמו של צירוף המקרים בעניין: "והיה הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת... וכדה על שכמה" (בראשית כד,טו). המבקש מקריית ערכית, משמים מסייעים!

מקרה בעל משמעות ערכית! יהיה מי שיאמר כי תרתי דסתרי הוא. הן מקרה משקף מידה של כאוס, אי-סדר קיצוני, ואילו, מערכת ערכים – ההפך הגמור. אכן, כך הוא. המקריית הנשענת על ערכיות מרוקנת את המקרה ממקרייתו, ומי שהותיר משהו מן התהו ובהו הקדום כדי שייותרו מקרים בעולמנו (הם עצמם דרושים למימוש הבחירה החופשית), טבע בו את הכורח להיברא תמידית – להיברא במובן של סדר ערכי הטבוע בכריאה הראשונית.

במובן מסוים ניתן לגלות מנגנון דומה גם בסיפורן של רות ונעמי. נעמי 'פירשה' כמדומה נכונה את המקריית המקופלת ב'הצלחתה' של רות לקלוע דווקא לשדהו של בועז. גם כאן נשזרו זה בזה מקריית הכרוכה במפגש עם קרובי משפחה – מפגש בלתי צפוי – במערכת ערכים. בועז הפועל למען רות, לא רק בתוקף זיקתו המשפחתית לנעמי – בשלב זה ספק ברורה ספק איננה (ודאי שלא הובילה לעזרה מצדו ביוזמתו לנעמי הרעבה לחם) – אלא בכוח: "הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אִשְׁך..." (ב,יא). הזימון המוצלח העומד מאחורי הפגישה בשדה, יוצר קרקע פוריה להכרת הערכים הנכונים. במקריית המוצלחת טמון רמז כלשהו משמייים, אך עדיין אין בכך הוכחה לרצון ה', כי האדם יפעל דווקא בדרך מסוימת – אחת מני רבות – הנגזרת מכך. רוצה לומר, כאן 'נכנסת לפעולה' הבחירה החופשית! זימון המקרים נכון לראותו כמעין קטליזטור – מעין ראייה כי ה' מצפה לדבר מה. ניתוחו הערכי של צירוף המקרים מוביל לעשייה אנושית מיוחדת לדבר, וה' ממשיך ממרומיו! מותר לומר כי באופן הזה מנתחת נעמי – איננו יודעים אם במודע או שלא במודע – את משמעות האירוע המיוחד. ניתוח הכרוך בחיפוש יד ה', בד בבד עם הכרעה מוסרית אנושית המנסה לפרשו.

7 על צדדים נוספים של דמיון בין ספר בראשית לרות ראו להלן פרק י'.

עמדת המוצא של ההיכרות

החלטתה של נעמי לשלוח את רות הגורנה נובעת אפוא ממסקנות 'אירועי השדה'. באירועים אלו יש לראות תחילתה של היכרות, ובעזו מצהיר על המידות והערכים שמצא ברות. אולם, בשלב הזה, ההיכרות לא נערכה מעמדה שוויונית, אלא מתוך מערכת יחסים ברורה מאוד – גומל חסדים לעומת הנוקטת. בועז הוא היוזם. יוזם חיובי, יוזם נתינה והענקה, והדברים יזקפו לזכותו הגדולה, אך לא באופן הזה תיבנה מערכת יחסים שוויונית כזו הדרושה לקיום מערכת אישות. אשר על כן, אין טעם 'להרים טלפון' לבעז אחרי אירועי השדה, ולנסות לשכנעו 'להמשיך במצווה' ולהואיל לשאת את רות לאישה, שכן טוב הלב המאפיין פרט במערכת היחסים שבין בעל השדה לאחת הלוקטות, איננו יכול להיות ערך מוביל במערכת זוגית כמערכת הנישואין הדרושה נקודת מוצא של הדדיות ושוויון. בפשטות, כדי להינשא ולגאול גם בועז צריך לעמוד במבחן. מבחן הגורן מהווה לפרשנותו המשך ישיר להתוודעות ביניהם, אך היוזם בו איננו אדון הקוצרים ובעל השדות המפגין את גודל חסדו – יחד עם אדנותו – לעין כול. הפעם המלקטת הכנועה ורפת הכוח היא היוזמת והמובילה של המעשה המדהים, והוא נדרש להגיב להצעתה-בקשתה. האם יגרשנה? האם יפגע בה? והלא הנסיכות היא כה נוחות לביצוע מהלך 'התפטרות' מעין זה. בועז, שהבין כמדומה את גודל השעה כמו גם את מלוא עוצמת צעדה של רות, נענה לאתגר הגאולה, אך לא מתוך עליונות המאפיינת את בעל השדה, ולא מתוך התלהטות היצרים בגורן, אלא מתוך מודעות לכבודה של אישה שוות ערך.

למותר לציין, דברים אלו לא באו לספר את סיפור המפגש בגורן, אלא לומר דבר מה על ההגיון הפנימי של הפרשה. פרשנות פסיכולוגיסטית-דתית כפרשנותנו מנסה לחשוף יסוד עומק בסיפור המצטייר כמסר חשוב שלו.

מואביה מול מואביה ועמונית – מול סיפור בנות לוט

בנקודה זו ראוי להרחיב מעט בויקה שבין סיפורנו לסיפור בנות לוט. כאמור, הדמיון בין שני הסיפורים מעורר להשוואה, שניתן לחלץ ממנה פרשנויות שונות.⁸ לדידנו, יש להתמקד בהשוואה שבין אתרי המעשה – המערה והגורן. דומה כי קשה למצוא

8 מביאורו של י' זקוביץ משתמע כי מעשה בנות לוט הוא פריצות לשמה, ועל כן, בלשונו: "למתנגדים לקבלתם של מואבי ועמוני לקהל ה', הנחלים בסיפור פריצותן של בנות לוט, ניתן להשיב איפוא במעשה רות בכלל ובתמונת הגורן בפרט" (לעיל הערה 6, עמ' 26). דומני כי הוא מקצין קמעה את חומרת מעשה בנות לוט מעבר למה שהתכוון הכתוב. ובוודאי שניתן לפרשו באופן רך יותר. למותר לציין, הנחת יסוד בפרשנותו היא שלמגילת רות תכלית פולמוסית חדר-משמעית.

סביבות-תפאורות כה מנוגדות. המערה מסמלת – יש לשער – מצב של סגירות מוחלטת, שלא אחת מתקשר לאירועים של בריחה מפני כוחות שאין סיכוי לעמוד נגדם.⁹ אין כאווירת המערה 'המערה' הפסיכולוגית היונקת מן המערה הממשית – כרי להמחיש את דברי הבת אל אחותה: "...ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ" (בראשית יט, לא). אינני בטוח כי בהדגישו את הפרט הזה התכוון הכתוב להרשיען יתר על המידה.¹⁰ הכתוב מקפיד להטעים את נסיבות המעשה ואווירתו המוריס על יאוש גדול, הנובע מאי ידיעת העולם שנשאר ומזכרונות עולמן שחרב. בנסיבות שכאלו מצטייר המעשה – נורא ככל שיהיה – כמעין צעד של בדלית ברירה, שיש בו אולי צד של זכות, וברוח זו פירשוהו חז"ל.¹¹

בניגוד למערה, מסמלת הגורן מקום ציבורי פתוח לכול, הומה אדם ורוחש חיים,¹² רק בלילה תרד הדממה על הגורן. במערה מוסרות מגבלות הצניעות כליל, משום שלדעת הנוגעות דבר (לוט שיכור!) אין עולם. באתנחתא בגורן העולם קיים, ועל כן מתבקשת הצניעות. דומה כי זו דרושה שבעתיים משום שכוכור הגורן עשויה לסמל גם מצבים של פריצות.¹³

כללו של דבר, דומה כי הגורן מסמלת את הקשר לעולם. כאמור, איננו באים להחמיר בדין של בנות לוט, ההשוואה היחידה לבנות לוט התקפה לענייננו היא ששם היה יאוש וכאן תקווה. אכן, שונה היא שתיית היין אצל בנות לוט: "ותשקין את אביהן יין בלילה ההוא..." (בראשית יט, לג) – יין ותו לא – ממעשה בועז המתנהל בדרך של עולם: "ויאכל וישת וייטב לבו..." (ג, ו), שהיין לא נזכר בו במפורש. לדידנו, ההשוואה לבנות לוט לא באה אלא לבשר את בשורת התקווה – תחייה והמשכיות בדרכו של עולם.

9 נרדפים מקראיים רבים שהו במערות בשלב חשוב בסיפור הבריחה. למשל דברי עובדיהו: "ואחבא מנביאי ה' מאה איש חמשים חמשים איש במערה..." (מלכים-א יח, ג), ואפשר כי יש קשר בין עובדיהו זו להתגלות ה' לאלהיו: "ויבא שם אל המערה..." (מלכים-א יט, ט), הן גם אליהו מצהיר "ואותר אני לבדי" (מלכים-א יט, ד), משמע נרדף היה עוד לפני שאיזבל רדפתהו. אופן התגלות ה' אליו מושפע אפוא במשהו מקורות חיי.

10 על גישתו של זקוביץ ראו לעיל הערה 6.

11 "ואיש אין בארץ" – סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול", כך רש"י על אתר בעקבות בראשית רבה נא ח. יש כמובן מדרשים המתדיים את החטא, אך אין להתעלם מכיוון מדרשי זה, שיש לו כמדומה סמך בגישה פרשנית על דרך פשוטו של מקרא.

12 דומה כי זה הרקע למעשה גרעון שהיה 'חובט חטים בגת' המצויה בלב הכרמים ומרוחקת מן היישוב כדי 'להניס מפני מדין' (שופטים ו, יא).

13 ראו לעיל הערה 4.

גואל פלוני אלמוני

נותר עוד לברר את עניינו של הגואל. באופן שאיננו נעדר פרדוקסליות, דווקא ההכרה ברות כאדם בעל זכויות מחייבת בתחילה פנייה אל הגואל הקודם בסדר הגאולה – אין 'קיצורי דרך'! בגאולה עסקינן, וזו איננה הולכת אחרי רחשי הלב אלא כפופה לסדר ולחוק, בוודאי שבחברה ההיררכית של בית לחם. לצדק ולדין כפופים הכול – גם בועז, ובנסיבות הללו אפשרי המצב שהגואל האחר יועדף. רק כשהלה סירב, ביצע בועז את מה שנדמה כי באמת רצה בו – גאולתה של רות. אף כאן ניתן לגלות את עקבותיה של מעורבות שממית, שכן ההכרה בגואל עלולה לקטוע את התהליך של ההתוודעות בין בועז לרות, שצוירה באורח כה עדין, ולהעבירו למסלול פורמלי אחר לגמרי. מבחינה זו עשוי בועז לתרום לגואל, ובמידה מסוימת לרות, אך לפגוע ברצונותיו וברגשותיו שלו. ובכן, לא כך התנהלו הדברים!

מעניין ששמו של אותו אדם לא נזכר – הוא מכונה על שם 'תפקידו' בעלילה 'גואל', וכשמגיע הכתוב לצורך בפנייה ישירה אליו, הוא מתנסח: "שבה פה פלני אלמוני" (ד,א). דומה כי ההסתייגות ממעשהו, שמן הסתם קיימת, איננה הסבר מספק.¹⁴ מנקודת ראות ספרותית ניתן להציע הסבר שונה. ה'אלמוני' מציין כאן את הבלתי נודע. מול תהליך ההיכרות בין רות לבועז והולך ומתרקם לאטו, מצטייר ברקע גם תהליך אחר – הפקרת רות לבלתי נודע. ודוק, אין מדובר באירוע בודד, בתהליך עסקינן! ובמובן זה התהליך 'פעל' כבר בלכתה של רות אחר נעמי. כאן הגאולה מצטיירת לכאורה כהליך מסודר, אולם, לא אחת תהליכים כאלו יש בהם כדי לשחוק לחלוטין את הפרט עד כדי העלמתו. יהרהר בלבו הקורא מה היה קורה לו סירב הגואל הראשון, ולנוכח 'דוגמה אישית' זו היו כל ממשיכיו בשלשלת הגאולה נוהגים כמותו. מעט סייעתא דשמיא נדרשת למאבק בגלגלי ה'ביורוקרטיה' הזו, והרי לנו דוגמה נוספת לאופן העדין והדק שבו משתנים גלגלי ההיסטוריה.

מרעב לפקידה – פרשנותה של נעמי

בהיותה בשדה מואב שמעה נעמי: "כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם" (א,ו). על-פי עניינו הפשוט 'פקד ה' את עמו – זכרם לטובה, אך לשון 'פקד' מצאנו כמותה גם בריפויין של עקרות: "וה' פקד את שרה כאשר אמר..." (בראשית כא,א). רמז הכתוב. סיפור שתחילתו ברעב "ויהי רעב בארץ" (א,א), מסתיים ב'פקידה', שיש בה גם משמעות של זיכרון לידה והתחדשות הזרע.

14 הסבר מקובל להסתרת השם: "...או משום שלא רצה הכתוב להזכיר את שמו... והוא מידה כנגד מידה: הוא לא הקים את שם המת, לפיכך נשתקע שמו" (פ' מלצר, דעת מקרא לרות, עמ' כט).

דומה שגם כאן 'פירשה' נעמי את האירוע מתוך זווית ראייה אישית, וחשה ליתול חלק באותה פקידה שפקד ה' את עמו. לאמר, חזרתה לארץ לא באה רק בגלל הלחם, אלא מתוך תחושה עמוקה כי רק במולדתה יש תקווה לפקידתה. אמת, הדבר רחוק מלהיות פשוט, שכן כפי שטענה 'אין לה עוד בנים במעיה'. אך תקווה יש ויש. על כן, אפשר שהתהליך הבסיסי של התבוננות במציאות על 'מקריה' וצירופיהם, הגוררים הכרעה מוסרית, תחילתו כבר באירועי השיבה ממואב, ועוד קודם לכן, והוא הולך ומתחזק עם כל רמז ממרומים.

נחזור ונציין, אין אנו מנסים לחדור לנבכי חדרי לבה של נעמי, אלא להציע פרשנות פסיכולוגיסטית המציעה אפשרות להבין מהלך מאורעות מסוים הכרוך, כמסתבר, ביחסי גורמים ותגובות, על פי רגשות אנוש וערכיו.

ומכיוון שהגענו לענייני הרגש והערכים, והקורא איננו יכול להתנתק מהרצון לשפוט, נסיים בהערה מתודולוגית בדבר המשמעות הפסיכולוגית של הפרשנות שהוצעה כאן. יהיו שיתמהו האם חרף כל מה שנאמר כאן היה מקום למבחן שיזמה נעמי. ודוק, נעמי אמנם מכנה את רות "בתי" (ג,א), ומכריזה "למען יטב לך" (ג,א), ובכל זאת מסכנת אותה כהוגן. אין בידי כפי שצינתי קודם, תשובה חד-משמעית לכך. עם זאת, נזכור כי המקרא משרטט באמצעות המצבים האנושיים המצטיירים לא-אחת כמוקצנים ובוטים, מצבים פסיכולוגיים מורכבים ודילמות לא-פשוטות המתקיימות אגב עימות עם הצורך בהכרעות מוסריות עמוקות. אל נטעה אפוא ונתרגם את פשטותה ותמימותה של מגילת רות לפשטנות ערכית. מאחורי החזות השלווה של השרה הפסטורלי מהדהדות השאלות העמוקות, שמעמיד המקרא בפני קוראיו.